

ANDREA BELLINI

Les capes mitjanes després del capitalisme organitzat

Entrevista a Arnaldo Bagnasco

Professor Bagnasco, vostè coordina un programa de recerca de gran abast que se centra en les capes mitjanes per tal d'oferir una clau de lectura original de les transformacions en curs en la societat italiana. A la base hi ha un canvi de perspectiva i una innovació metodològica significativa en l'estudi de les desigualtats socialment estructurades. Ara bé, atès el caràcter de per si boirós de l'objecte d'estudi, convé aclarir d'entrada què s'entén per «capes mitjanes». Quines categories socials en formen part? Quines són les dimensions útils que en marcarien els límits i que en definirien l'estratificació interna?

Com saben tots els sociòlegs, les capes mitjanes són un terreny d'estudi esvarós; per això hom dubta d'entrar-hi, amb la conseqüència que es perd molt de cara a la comprensió de l'estructura i les dinàmiques de la societat. El fet és que les capes

Arnaldo Bagnasco ha estat professor de Sociologia a les universitats de Torí, Florència (C. Alfieri) i Nàpols. Membre de l'Accademia dei Lincei, és ben conegut internacionalment pels seus estudis i recerques en sociologia econòmica i desenvolupament regional i urbà. Entre les seues publicacions recents cal esmentar *Taccuino sociologico. Temi e autori del cambiamento sociale* (Laterza, 2012), una història que explica, a partir de casos exemplars, les tendències del canvi social. Dirigeix, des de fa uns anys, un programa de recerca del Consiglio Italiano per le Scienze Sociali sobre les capes mitjanes. Després del primer volum, editat per ell, titulat *Ceto medio. Perché e come occuparsene* (Il Mulino, 2008), n'han aparegut, sempre a il Mulino, *Restare di ceto medio. Il passaggio allà vita adulta nella società que cambia* (2010, a cura de N. Negri i M. Filandri); *La costruzione del ceto medio. Immagini nella stampa e in politica* (2011, a cura de R. Sciarrone, N. Bosco, A. Meo i L. Storti); *Partite Iva. Il lavoro autonomo nella crisi italiana* (2012, a cura de C. Ranci). Es troba en preparació un cinquè volum sobre els models de consum, a cura de R. Sassatelli, M. Sanoro i G. Semi

mitjanes, per dir-ho així, no són un «fenomen natural»: hi influeix molt la construcció cultural i política. Tenen arrels en categories professionals que, tanmateix, canvien amb el temps i són més aviat heterogènies. Mills deia que la *middle class* (terme que equival grosso modo a «capes mitjanes») és una amanida mixta de professions i ocupacions. En la seua recerca sobre l'Amèrica de la postguerra, distingia entre la vella capa mitjana independent d'agricultors, comerciants, petits homes de negocis, etc., i la nova capa mitjana emergent d'empleats en grans organitzacions. Naturalment, captava senyals importants de canvi en aquell moment, relacionades amb la cultura, la política i l'organització social d'aquell país, on les capes mitjanes tenen, des de sempre, un significat molt ampli, perquè inclouen qualsevol que haja assolit una seguretat d'ingressos en un nivell intermedi que li permet cobrir adequadament les necessitats normals de la família, que posseeix una casa, té assegurança mèdica i estalvia per a la vellesa. D'aquesta manera, els «obrers ben pagats de la Ford» són també en aquell país *middle class*.

A Europa, l'ús del terme és més restrictiu i es relaciona directament amb l'activitat professional, és a dir, amb la divisió social del treball. A Itàlia fou Paolo Sylos Labini qui va posar en relleu la importància originària de les capes mitjanes en la nostra societat. Ho va fer amb un mapa on distingia entre burgesia, *classes mitjanes urbanes* (els empleats i la petita burgesia relativament autònoma d'artesans i comerciants), pagesos i classe obrera. Ja el 1881 les classes mitjanes urbanes representaven quasi una quarta part de la població activa ocupada i van créixer progressivament fins a representar-ne el 50 per cent cap al principi dels anys noranta del segle passat. Els problemes —però també l'interès analític— comencen quan s'observen els canvis de contingut d'aquestes grans categories i la dislocació pel que fa al poder i prestigi que se'n deriva.

Les diferències de classe, la dinàmica d'estatus i les tendències a la individualització marquen un procés de recomposició del quadre orgànic de les capes mitjanes. Per tal de donar compte d'aquesta complexitat, la recerca social ha de superar els límits, ja ben evidents, dels enfocaments tradicionals basats en l'estratificació, sovint unidimensionals i tendents a un cert formalisme. Quines dificultats es troben en aquest terreny?

Quan afirmava que les capes mitjanes també es construeixen volia dir, precisament, que classe professional i distribució dels reconeixements positius o negatius per via cultural o política, és a dir, la classe i l'estatus, són dimensions que s'entrecreuen i, com ha apuntat el sociòleg anglès David Lockwood, la manera com això es produeix no deixa de ser bastant obscura i intrigant. L'estil de vida coincideix sovint amb un típic model de consum que depèn molt de les possibilitats de despesa,

és a dir, de la renda disponible: un exemple d'encreuament. Però no es pot reduir una classificació simplement als nivells de renda. Pierre Bourdieu, per exemple, va mostrar que a França els models de consum i més en general els estils de vida d'empresaris i professionals són, en paritat de renda i patrimoni, molt diferents entre si. D'ací arrenca la recerca de les causes i les conseqüències que se'n deriven en diversos nivells: en termes de relacions socials, sobre els mecanismes que sostenen aquelles diferències i les possibles variacions arran de tensions i conflictes al voltant de la distribució de recursos materials i culturals. I això és només un exemple molt evident relatiu a classes superiors, però el problema de l'encreuament es planteja de tota manera, en general. Tanmateix, encara més complicat i important per a l'anàlisi de l'estratificació social és el que s'esdevé en un terreny central al voltant de l'encreuament entre classe i estatus. De passada diré que aquesta és la raó per la qual necessitem també l'aportació de recerques etnogràfiques.

Entre les bones raons per a ocupar-se del que s'esdevé al centre de l'escala de l'estratificació, vostè ha assenyalat l'aparició als primers anys del nou segle d'una «qüestió de les capes mitjanes», que fa referència a la percepció difusa d'una creixent «dificultat» que afecta, de manera més o menys general, el conjunt de les posicions socio-ocupacionals intermèdies. També ha apuntat que no es tracta d'una novetat, sinó d'un fenomen que tendeix a plantejar-se periòdicament. Quina en seria l'específicitat actual?

Certament, en aquell moment els diaris i altres mitjans dels països avançats denunciaven en notícies i comentaris una crisi imminent o ja efectiva de les capes mitjanes. Sovint amb accents apocalíptics, exagerats, però sens dubte tot plegat apunta aspectes importants d'una realitat en transformació. Apareix una crisi de les capes mitjanes quan determinades derives de canvi social assoleixen un punt crític. En el nostre cas, crec que la reaparició de la qüestió en aquest període marca el punt crític màxim de transformació social induïda pel tombant neoliberal dels primers anys vuitanta, quan es va procedir a desmuntar la societat del capitalisme industrial, ja en procés de canvi pel seu compte, sense gaires idees sobre com organitzar-ne una capaç de funcionar. La «desregulació» o els eslògans com «la societat no existeix» ens recorden el clima que acompanyava la fi del capitalisme organitzat, amb la seua divisió del treball i els seus mecanismes de regulació, que sovint anomenem fordistes-keynesians. És clar que aquests mecanismes s'havien rovellat bastant i calia una renovació, però tot plegat es va fer sense parar esment al munt de coses que s'havien aconseguit i construït en el passat, amb una propensió clara a eliminar-ho de manera radical. Els grans contractes socials de la postguerra, que havien institucionalitzat el conflicte de classes —segons l'expressió de Theodor Geiger—, i amb

els quals les capes mitjanes havien crescut arreu, es trobaven sota estrès i n'hi havia que volien enfonsar-los definitivament. Uns altres, a Europa, miraven de cercar acomodacions, tractant de conjugar eficiència econòmica i equitat social. Siga com vulga, el fet que amb el nou clima van créixer també males herbes capaces d'ofegar l'economia i la societat, s'ha fet evident en el tombant del nou segle. Quan les capes mitjanes esdevenen protagonistes d'una espècie de nova qüestió social, tenim el senyal clar que fins i tot els estrats socials més ben assentats en el passat es veuen ara arrossegats per les conseqüències de la deriva gens ni mica controlada del neoliberalisme. Els sociòlegs, que són capaços de reconèixer les virtuts del mercat, saben ben bé que en absència de regulació el mercat consumeix la societat. Estudiar com i per què *fins i tot* les capes mitjanes entre en crisi és alhora, per als sociòlegs, una manera de posicionar-se en un bon punt d'observació per entendre el canvi social general que s'està produint i tornar a practicar el seu ofici al costat dels economistes que pensen que les institucions compten.

El mercat de treball italià pateix diversos problemes de caire estructural, com ara una alta taxa d'atur juvenil, amb un component intel·lectual significatiu, i una baixa participació de les dones en el treball. A Itàlia les dones i els joves experimenten, a més, dificultats creixents pel que fa a les trajectòries laborals i de carrera, amb repercussions inevitables en les trajectòries personals i els projectes de vida. Com veu aquestes qüestions en el marc de l'anàlisi de les capes mitjanes?

Certament, el problema de les capes mitjanes és també un problema generacional. No és casual que avui es parle d'una generació perduda. Les dades de l'atur juvenil, que arriba en aquests moments al 37 per cent (!), indica que a Itàlia la situació és particularment greu. La baixa participació de les dones en el mercat laboral i les dificultats de carrera i de remuneració associades al treball de la dona no són cap novetat, però es mantenen a hores d'ara, tot i que les famílies supleixen la reducció de les prestacions de l'Estat del benestar i es veuen obligades a mantenir els fills que pateixen condicions de treball precàries.

Això és vàlid en general, però des de la perspectiva de les capes mitjanes es veu molt bé que amb la crisi econòmica i el redimensionament de l'Estat del benestar s'ha interromput la possibilitat de mobilitat i d'inclusió en una condició de plena ciutadania social, de millora del nivell de vida respecte dels pares i de seguretat davant el futur, coses que, precisament, tendien a coincidir amb la idea de pertinença a les capes mitjanes. Tanmateix, cal precisar que tot i que les tendències en curs afecten gran part del teixit social, els obrers són la categoria que més ha patit les conseqüències de la crisi. Aprofite l'ocasió per suggerir a qui vulga estu-

diar les capes mitjanes que no hauria de perdre de vista la idea tan assenyada de la noia que, discutint amb una altra, a *Operació Caramel*, la darrera novel·la d'Ian McEwan, diu: «Estàs amerada de propaganda, filla. La realitat no és només la classe mitjana».

Voldria, però, subratllar un aspecte que ha tret a la llum el nostre programa de recerca i que mostra que hi ha implicacions crítiques per al canvi social que no són evidents per si mateixes, que actuen en profunditat, i que són molt rellevants. Es tracta d'un mecanisme pregon i potent d'integració social, consolidat i difós en l'era del capitalisme organitzat, i que s'havia originat en les classes mitjanes. És la seqüència ordenada i normativa d'ingrés en la vida adulta, que es defineix així: fi dels estudis, inici de la vida laboral, solució al problema de l'habitatge, matrimoni, naixement dels fills. Fa temps que hom constata desordre i diferències en aquests passatges, en els seus ritmes, la concatenació i la consumació. L'observació, tan important, que fan Nicola Negri i el seu grup de recerca, després d'actualitzar les dades sobre tot això, és que es produeix una dislocació de la manera «escaient» d'esdevenir adults, que abans fornava un segell distintiu de ciutadà adult, amb un abast unificador, més enllà de les diferències de classe. Per als sociòlegs i antropòlegs es tractava d'un gran ritual col·lectiu, que constituïa com a tal un poderós ingredient, latent, d'integració social. És un exemple de com en la crisi es perden moltes coses de les quals no ens n'adonem, com s'erosionen recursos que no es recuperen.

El consum i l'estil de vida són una dimensió analítica fonamental a l'hora d'entendre què són les capes mitjanes. En aquest moment històric, la crisi econòmica, juntament amb la restricció creditícia i l'augment de la pressió fiscal, ha comportat una reducció important de la capacitat adquisitiva de les classes mitjanes, a Itàlia i altres països europeus. Podria produir això efectes persistents i a llarg termini en els models de consum? Es pot fer la hipòtesi d'una «proletarització de l'estatus», en l'accepció de Mills, dels sectors més vulnerables de les capes mitjanes?

No sé ben bé què dir pel que fa a la proletarització. El comerciant que ha fet fallida o l'empleat acomiadat que truquen a la porta dels serveis socials o les associacions, després de superar mil vacil·lacions, són figures socials particulars, assimilables —però només fins a cert punt— a la condició dels membres de capes populars que no han aconseguit mantenir-se. Però tinc dificultats per a conceptualitzar bé i, en qualsevol cas, per a parlar d'una «proletarització» generalitzada de la situació de les capes mitjanes.

A la pregunta de si la reducció de la capacitat de despesa tindrà efectes persistents a llarg termini sobre els models de consum, la meua resposta és que sí.

D'aquest canvi, en el sentit d'un consum més curós i més intel·ligent, ja n'hi ha provatures. Ja veurem si les capes mitjanes són capaces d'inventar nous models de fer durar les coses, si inventen models alternatius, i no imitatius, al consum ostentós de les capes més riques.

En qualsevol cas, i parlant de les capes mitjanes, vull assenyalar una coincidència, però també una alarma que es difon a nivell global, i que comença a ser coneguda. S'obre camí la idea d'un *chinese dream*, la idea d'unes capes mitjanes xineses (i no només xineses) que repetirien l'*american dream*, que fou la base del creixement americà, definit sobretot en termes de capacitat de despesa i consum de sectors importants i creixents de la població. No cal entrar en la guerra de xifres que dona compte del creixement de la classe mitjana als països emergents i les projeccions de futur. Diguem tan sols que en relativament pocs anys podrien ser xifres que marcarien un canvi. Si se segueixen els models de consum associats al creixement tradicional, quines en serien les conseqüències per al desenvolupament sostenible? És una variant inèdita en el discurs sobre les capes mitjanes, que posa en qüestió els models de consum per a tothom. La classe mitjana, és una bomba ecològica? I naturalment, escau l'admonició de John Donne: «No preguntes per qui repiquen les campanes; repiquen també per tu».

Fins ara hem parlat de les capes mitjanes en un sentit més aviat unitari, com un agregat social dotat d'una certa homogeneïtat cultural. Ara bé, a Itàlia les capes mitjanes estan travessades per fractures que marquen diferències molt grans quant a nivells de renda, estils de vida i orientació política. La més rellevant, sens dubte, és la que hi ha entre treball assalariat i autònom. I aquest darrer és, al seu torn, un conjunt força heterogeni i estratificat, on conviuen figures socials que gaudeixen d'una posició de renda monopolista i unes altres exposades als riscos inherents del treball flexible. Quins canvis detecta en les capes mitjanes independents?

Al nostre grup de recerca hem decidit fer servir «classes mitjanes», en plural, per a identificar analíticament diferents posicions professionals, i «capa mitjana», en singular (sinònim de l'americà *middle class*), per a la combinació de posicions professionals i construcció cultural i política, que es fa servir també en l'ús corrent. En realitat es podria parlar també de «capes mitjanes», en plural, i hem sondejat en aquesta direcció, però l'articulació analítico-sintètica esmentada ens ha permès trobar elements de recerca interessants. Per exemple, una recerca de llarg recorregut sobre l'ús dels termes als principals diaris ha mostrat que, segons els moments, la política i la comunicació pública tendeixen a unificar, amb una idea de capa mitjana; d'altres vegades, a diferenciar amb referència sobretot a la posició de classe. S'hi

observen alhora jocs interessants que diuen molt sobre les maniobres polítiques en el terreny mitjà de l'escala. Potser hi tornarem més endavant.

Més enllà d'això, és cert que es pot identificar una línia de fractura en l'eix treball assalariat/independent, com també una altra que ho complica en l'eix treball assalariat públic/privat. Són tendències ben conegudes en la literatura internacional. Ací troben eco, per exemple, en l'ús d'una categoria més aviat restrictiva, sincrètica i en molts aspectes equívoca, com és «la gent que factura amb IVA», que evidentment no és un conjunt homogeni i que respon a un dels jocs unificadors que hom descobreix observant la construcció política de la capa mitjana independent. N'hi ha prou amb pensar en la zona grisa on es combina el treball assalariat i l'independent o, fins i tot, en el veritable treball precari i de fet assalariat que es pot trobar entre els qui treballen i facturen amb IVA.

En general, el *treball autònom* és un conjunt confús i poc explorat. Per això en el nostre programa hem dedicat una recerca específica a aquesta qüestió. En un clima confús, però també de provatures prometedores, han aparegut al costat dels comerciants, artesans i professionals liberals tradicionals, noves figures del terciari avançat, intermediaris comercials i financers, una generació de petits i mitjans empresaris que resisteixen enmig de la crisi perquè obren nous camins en el terreny econòmic i organitzatiu, treballadors de projectes amb una gran professionalitat. Una part del treball autònom ha reculat en termes de renda i condicions de vida, però una altra n'ha guanyat, de vegades explotant de manera regressiva l'oportunitat de posicions de renda (la renda pesa encara molt en determinades fraccions de la capa mitjana), però la part més interessant que cal fer emergir és justament un conjunt dotat d'energies i capacitats escassament reconegudes i que disposa de poca o no cap representació. Els treballadors del coneixement són decisius en les economies que viuen a hores d'ara elaborant i fent servir coneixement; sobre això insisteixen des de fa temps alguns investigadors: ampliar les seues recerques en el marc més ampli d'una perspectiva de *political economy* és també una manera d'innovar en els mètodes d'estudi de l'estratificació social.

Fa trenta-cinc anys que es va publicar el seu assaig 'Tre Italie, on entre altres coses s'hi traçava un perfil de l'estructura de classe en les tres «formacions territorials» identificades amb models diferents d'organització econòmica i social. Així doncs, com ha canviat d'aleshores ençà el paper de les classes mitjanes en la geografia del desenvolupament italià? Més endavant, en aquesta línia, en un treball de 1994, Classi, ceti, persone, escrit amb Nicola Negri, afirmava que les classes i les capes socials són «fets socials configurats espacialment» i que, a més, són eixos al voltant dels quals s'estructura

la societat urbana. En particular, posava l'accent en la relació biunívoca entre classes i capes mitjanes i ciutats de dimensions mitjanes. No creu que les pressions derivades de la globalització econòmica sobre els sistemes de petita empresa estan alterant, ni que siga lentament, aquesta relació? Per exemple, no creu que la distinció que va fer entre «ciutat mitjana de productors» i «ciutat mitjana de consumidors» es va esfilarsant cada vegada més?

En aquells treballs tractàvem d'introduir en l'anàlisi de l'estructura italiana les profundes diferències d'organització social en el territori, tractàvem de considerar també aquesta dimensió en els plantejaments sobre l'estratificació social que s'elaboraven llavors. Es tractava de replantejar no tan sols els canvis al *mezzogiorno*, o la crisi imminent del capitalisme de gran empresa al nord-oest, sinó també el sorgiment d'una industrialització difusa i dels districtes industrials a les regions del centre-nord-est, que compensaven la crisi de la gran indústria i temptejaven noves vies originals de creixement, com alguns economistes començaven a posar en relleu. El projecte que tractava de desenvolupar insistia en el fet que es tractava, més en general, de *societats* amb trets específics. Els economistes s'interessaven en les noves formes d'economia amb les seues condicions socials; els sociòlegs podien entrar-hi en joc, interessant-se més aviat en certes societats amb les seues formes particulars d'economia.

Els rastres de la innovació d'aquells anys encara són visibles, de la mateixa manera que podem observar diferències en la composició de les classes mitjanes, però la situació ha canviat molt. En la perspectiva d'una *political economy* de la societat italiana que tinga present la dimensió de la diferenciació espacial (que sens dubte persisteix, tot i que de maneres més complexes, sovint mal reflectida, representada i gestionada en el terreny de la política), crec que cal posar al dia els vells esquemes de *Tre Italie*, tenint en compte l'evolució de l'organització econòmica, i combinant-los amb els estudis sobre les tendències de la urbanització, que proliferen també amb la contribució de sociòlegs i geògrafs.

Això ens duu als dos temes que ha recordat i que havia proposat en el passat. El primer l'havia pres de Mills. *The Middle Classes in Middle-Sized Cities* era precisament el títol d'un estudi preparatori per a la seua gran recerca sobre la classe mitjana americana. Mills destacava la millor integració social i el bon equilibri econòmic a les ciutats mitjanes. Hi ha bones raons per a continuar pensant que les ciutats mitjanes, especialment les de la Tercera Itàlia d'abans, tenen encara oportunitats d'aquest tipus, per bé que sovint són desbaratades per altres dinàmiques. Entre parèntesis, no oblidem el pes més gran que tenen a les ciutats mitjanes per-

sonatges de classe mitjana a l'hora de marcar el perfil de les classes dirigents locals. Siga com vulga, això fa avinent la necessitat de contemplar les tendències de canvi social també en relació amb la nova difusió urbana en l'espai.

El segon tema —la distinció entre ciutat mitjana de productors i de consumidors—, en canvi, prové de Max Weber. En aquell moment en què emergien ciutats mitjanes de producció extraordinàries, creia que era il·luminador; a hores d'ara potser té encara un significat, però el punt avui és saber distingir bé entre benefici i renda, producció material i immaterial, per a veure quin sentit poden tenir encara aquells dos conceptes en circumstàncies que han canviat molt, i fins a quin punt és útil aquesta distinció per a identificar tipus diferents de societat local. És clar, d'altra banda, que es tractava de tipus ideals extrems, que cal utilitzar en l'anàlisi sense fer-ne un absolut.

Alguns autors, en primer terme Richard Florida, estableixen un nexa causal entre la capacitat d'atreure el talent de la classe creativa, procedent en bona part de les capes mitjanes, i el desenvolupament socioeconòmic d'un territori, alhora que mantenen que les àrees urbanes més grans mostren els millors resultats en aquest sentit. Vostè creu que el ràpid creixement de l'economia del coneixement rellança el paper de les capes mitjanes, en particular del component considerat «culte» i «reflexiu», a les grans ciutats italianes?

Donaré una resposta telegràfica. No hi ha dubte, i ja n'hem parlat, que ens trobem en la societat del coneixement i que les grans àrees urbanes són entorns que, a més de grans problemes, generen capacitats combinatòries i innovadores. Qui vulga investigar en aquest terreny de la concentració espacial de la innovació, crec que pot partir, per tal de fer-se'n una idea més articulada, de les dues idees relacionades de la *world city* (Saskia Sassen) i de la *world-city region* (Allen Scott). Mira, entre parèntesis: de nou una sociòloga i un geògraf.

Això de la «classe creativa» no ho acabe de veure, tot i que ha estat una idea útil en molts aspectes (com ara d'assenyalar una via de mobilitat ascendent eficaç de i per a les capes mitjanes). A banda les exageracions sobre la seua significació i abast, hem de considerar que els continguts de consciència i la capacitat reflexiva es combinen de maneres gens banals. I això és sovint una font d'equívocs. Per això estic convençut que cal controlar tothora el significat que donem a un terme com ara «capa mitjana reflexiva», que té el risc d'atorgar capacitat reflexiva a qui no en té i, a l'inrevés, de negar-li-la a qui n'és portadora, d'una manera més o menys explícita i conscient.

És possible plantejar, a la Itàlia d'avui, un projecte polític, seriós i sostenible, que situe al centre les capes mitjanes? I per a concloure: quins creu que serien els escenaris possibles per les capes mitjanes en una Itàlia i una Europa que tracten, amb penes i treballs, de sortir de la crisi?

A la primera pregunta, hi respondria que no es tracta de situar les capes mitjanes al centre d'un projecte polític. Més aviat, un projecte de reconstrucció social eficaç hauria de prestar molta atenció, una atenció diria que estratègica, a tot allò que es mou al centre de l'estratificació social. A Itàlia això té una importància especial, perquè com ja havia assenyalat Sylos Labini, les capes mitjanes hi han pesat molt des de sempre. Però precisem: poden pesar molt per a bé i per a mal, com a pedreta en la sabata de la modernització o com a component innovador en diversos sentits. Els «cucs al formatge» de què parlava el mateix Sylos Labini en referència als components parasitaris i protegits, i els artesans i emprenedors de la industrialització difusa del *made in Italy*, són exemples d'aquests dos tipus oposats.

No sabem com i quan sortirem de la crisi, de la recessió agreujada per l'especulació financera. En qualsevol cas, tot i que és evident —però amb percentatges variables— un augment gairebé generalitzat de la desigualtat, crec que no es pot representar el que s'esdevé amb la mera idea de la *polarització social*. A falta d'alguna cosa millor, hem emprat l'expressió *divergència social* per indicar que bona part de la societat, tot i que amb dificultats, roman a la seua manera al mig de l'escala, que hi ha fraccions de categories expressades amb els termes tradicionals que cauen i d'altres que guanyen en la distribució de recursos i que sovint es tracta també de trajectòries individualitzades. *Polarització* pot semblar un terme eficaç per a contraposar una minoria cada vegada més rica a tota la resta. No és que això no tinga sentit, ben al contrari, però amaga la gran varietat de situacions actuals i potencials dels qui estan una mica per sota.

Així doncs, hi ha molta feina a fer per entendre com evolucionen les classes i les capes mitjanes i les potencialitats positives i negatives que s'hi amaguen. Certament, el futur dependrà en primer terme de les classes dirigents, que d'altra banda, tot comptat i debatut, coneixem menys del que caldria. Vist des de l'angle de les capes mitjanes, l'observació elemental que voldria fer al respecte és la forta resistència a la mobilitat social i per consegüent al recanvi també per part de les elits que ha comportat la crisi. Un estudi de l'OCDE del 2010, titulat *Un afer de família*, va mostrar que Itàlia és el país avançat, immediatament després d'Anglaterra, on més alta és la correlació dels nivells de renda entre pare i fill. Atès que en l'espai social la mobilitat de prop sol ser més alta que de lluny, es veu ben bé que el bloqueig d'accés a les classes dirigents constitueix un tap molt fort sobretot per a les capes mitjanes,

però en general per a tota la societat: en la societat del coneixement la mobilitat augmenta si l'accés a les possibilitats de formació es troba suficientment garantit i no és, per dir-ho així, malbaratat.

Pel que fa a la política, acabaré recordant una conclusió de la recerca del nostre grup sobre la construcció política de les capes mitjanes. Hi ha coincidències evidents en diversos nivells polítics que, de fet, liquiden, per dir-ho així, les capes mitjanes. Això vol dir que n'hi ha cap reconeixement, i en realitat no es creu en la possibilitat de valoritzar i recompondre amb projectes ambiciosos elements i interessos diversos d'aquesta vasta constel·lació social que serien unes capes mitjanes capaces d'innovació social. Significa no voler arriscar en projectes d'aquest tipus, que són més difícils i menys rendibles a curt termini que les grans operacions encaminades a separar els seus diversos components, funcionalment necessaris, sense estalviar-s'hi conflictes molt durs. La política, avui, no sembla capaç d'apostar seriosament per les capes mitjanes. ☹

Traducció de Gustau Muñoz

Aquesta entrevista va aparèixer a la revista *SocietàMutamentoPolitica*, vol. 4, núm. 7, 2013. Agraïm a Firenze University Press el permís per traduir-la i publicar-la a *L'Espill*

Arnaldo Bagnasco (Varazze, Savona, 1939) és un important sociòleg italià, autor del llibre *Tre Italie. La problematica territoriale dello sviluppo italiano* (1977), que va exercir una gran influència en l'estudi i la interpretació del procés d'industrialització al País Valencià als anys 70 i 80. Va inspirar alguns plantejaments d'Ernest Lluch i la seua escola al voltant de la industrialització difusa i el paper de la petita i mitjana empresa, així com dels sociòlegs Josep Picó i Enric Sanchis. És autor també, entre altres, de *L'Italia in tempi di cambiamento politico* (1996), *Cities in contemporary Europe* (2000) i *Taccuino sociologico* (2012). (N. del t.)